

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.56

О. В. Єлісеєнко,

Г. С. Скобєлєва

СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті розкрито сучасний стан зовнішньої торгівлі України в системі міжнародних економічних відносин, визначено фактори, які на нього впливають. Розглянуто шляхи активізації зовнішньої торгівлі України за рахунок підвищення експортного потенціалу, проаналізовано методи державної політики стимулювання експорту й підвищення конкурентоспроможності товарів вітчизняного виробництва.*

***Ключові слова:** зовнішня торгівля, експорт, імпорт, торговельний баланс, потенціал, конкурентоспроможність.*

***Summary.** The article describes the current state of Ukraine's foreign trade in international economic relations, the factors that are affecting it. This article considers the ways of enhancing of foreign trade of Ukraine through increased export potential, analyzes the methods of public policy of stimulating export and increasing the competitiveness of domestic products.*

***Key words:** foreign trade, export, import, balance of trade, potential, competitiveness.*

Постановка проблеми. За умов розвитку глобалізації світового господарства та сучасних тенденцій розвитку міжнародних економічних відносин посилюється значення зовнішньоекономічної діяльності. Процеси розширення національної економіки встановлюють нові стандарти розвитку міжнародного бізнесу, налагодження зовнішньоекономічних зв'язків, стимулювання конкурентних переваг для забезпечення стійких позицій на зовнішньому ринку для підвищення ефективності діяльності підприємств.

Для України проблема оптимізації зовнішньої торгівлі має найважливіше значення, що обумовлено певними чинниками: по-перше, національна економіка перебуває у фазі глибоких ринкових трансформацій, у процесі яких формується її структура й інституційне середовище, а участь у міжнародній торгівлі робить величезний вплив на інтенсивність і спрямованість перетворень; по-друге, останнім часом не було досягнуто високого рівня результативності зовнішньої торгівлі, закріпилася сировинна спрямованість експорту, посилилася залежність від імпорту енергоресурсів і високотехнологічних продуктів; по-третє, Україна активно ініціює включення в євроінтеграційні процеси, не створивши для цього реальних економічних передумов і мотивів; по-четверте, значні проблеми наявні у сфері конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг на світових ринках і, в цілому, конкурентоспроможності національної економіки.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики й розвитку зовнішньої торгівлі присвятили роботи такі вітчизняні вчені, як: С. С. Стецюк, Л. Г. Ковалевський, В. Є. Поліва-

нов, І. Бураковський, А. Мазаракі, Л. Кутідзе, Ю. Верланов, Н. Осадча, О. Школьнік, І. Орлик, В. Мовчан, М. Скрипник, Т. Мельник, Л. Івашова, Н. Резнікова та ін. Саме поняття «стимулювання експорту» бере свій початок із кінця ХІХ ст. Стимулювання зовнішньоекономічної діяльності цікавило й іноземних учених, таких як: В. Глаштеттер, Р. Хенцлер, Д. Лефевр, М. Портер та ін. Р. Хенцлер вважав, що стимулювання експорту — це система засобів та заходів, спрямованих на допомогу експортним галузям щодо налагодження відносин із закордонними партнерами та реалізації більшої кількості експортних замовлень на іноземних ринках збуту [1].

Проте проблема активізації зовнішньої торгівлі України залишається відкритою і потребує аналізу, додаткового вивчення та пошуку оптимального вирішення.

Метою статті є оцінка сучасного стану зовнішньої торгівлі України та визначення напрямків її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Україна — це країна, яка розвивається. Зовнішньоекономічна діяльність є досить важливою господарською діяльністю нашої країни та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами. Одним із найголовніших аспектів зовнішньоекономічної діяльності України починаючи з моменту проголошення незалежності стало формування нового торговельного режиму з подальшою його інтеграцією у світове господарство. Зовнішня торгівля — це система економічних відносин між країнами, основна мета якої полягає у ввезенні та вивезенні

© О. В. Єлісеєнко, Г. С. Скобєлєва, 2014

товарів і послуг. Об'єктами зовнішньої торгівлі є товари: готова продукція, сировина, напівфабрикати; продукти інтелектуальної власності: патенти, ліцензії, фірмові знаки та ін.; послуги: міжнародний туризм, транспортні, страхові, посередницькі, будівельні операції тощо. Зовнішня торгівля дає країнам можливість спеціалізуватися з тих видів діяльності, в яких вони мають порівняльні переваги, дисциплінує вітчизняних виробників, обумовлює вищу продуктивність праці.

Зазначимо, що зовнішня торгівля сприяє найповнішому задоволенню потреб суспільства в цілому, покращанню конкурентоспроможності національної економіки, підвищує рівень життя населення держав, які беруть участь у її здійсненні. На ефективність зовнішньої торгівлі впливає політика країни щодо умов її проведення та використовуваних інструментів регулювання.

Розглядаючи аспекти входження України до світової економіки, відзначимо, що воно виявилось болісним і тривалим. Наша країна наразі залишається експортером переважно сировини та напівфабрикатів.

Інтеграційні процеси для багатьох країн світу стають об'єктивною необхідністю, потребою розвитку їх продуктивних сил. Ураховуючи світові тенденції, Україна не може залишатися осторонь світових інтеграційних процесів. Серед переваг української економіки можна виокремити той факт, що Україна знаходиться в центрі Європи й на перехресті багатьох транспортних шляхів. Позитивним є також наявність кадрів із високим рівнем освіти та професійної підготовки, достатня кількість корисних копалин, величезні природно-рекреаційні ресурси.

Але на фоні переваг наявні багато проблем, серед яких: сучасна структура економічної системи, невідповідна якість управління, низький рівень ВВП і доходу на одну особу населення, стан законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні, корумпованість влади, бюрократизація, зовнішня заборгованість, відсутність розвиненої системи регулювання ЗЕД тощо.

Україна володіє значним експортним потенціалом, який зосереджений у видобувних і обробних галузях промисловості, а також в агропромисловому і енергетичному комплексах країни, однак використовується він, на жаль, недостатньо і вкрай неефективно. Значний стримуючий вплив на український експорт справляє комплекс ендогенних і екзогенних факторів, серед яких можна виокремити найважливіші:

— низька конкурентоспроможність вітчизняної промислової продукції, насамперед машинотехнічних виробів; важкий фінансовий стан більшості підприємств обробної промисловості та конверсійних виробництв, що робить практично неможливим інвестування в перспектив-

ні, орієнтовані на експорт проекти за рахунок внутрішніх ресурсів;

— штучне стримування курсу гривні в рамках «валютного коридору» звужує можливості використання курсового фактора з метою просування експорту;

— недостатній розвиток вітчизняних систем сертифікації і контролю якості експортної продукції на фоні значного підсилення останнім часом вимог до споживчих і екологічних характеристик, а також до безпеки продукції, яка реалізується на ринках промислово розвинутих країн;

— випереджальне зростання цін на продукцію та послуги природних монополій порівняно зі збільшенням цін на вироби обробної промисловості і продукцію АПК;

— нестача спеціальних знань і досвіду роботи у сфері експорту у більшості українських підприємств, а також недостатня координованість їх діяльності на зовнішніх ринках;

— розрив традиційних виробничих зв'язків на пострадянському економічному просторі;

— збереження елементів дискримінації українських експортерів за кордоном, застосування методів обмежувальної ділової практики, зокрема картельних угод для витіснення чи недопущення України на перспективні ринки;

— низький світовий рейтинг надійності України для кредитів та інвестицій, що утруднює використання іноземних фінансових ресурсів для розвитку експортного потенціалу країни;

— норми українського законодавства, які закріплюють відповідальність постачальника за недоброякісну продукцію, не відповідають принципам, що прийняті в міжнародній практиці [2].

Розглядаючи сучасний розвиток зовнішньоторговельних відносин України, маємо зазначити таке. Аналізуючи обсяг зовнішньої торгівлі України за товарами за 2013 рік, помітно, що експорт товарів склав 63320,7 млн. дол. США (порівняно із січнем 2012 року зменшився на 3,7 %), а експорт — 76986,8 млн. дол. США. Тобто за підсумками 2013 року маємо від'ємне сальдо торговельного балансу (табл. 1).

Якщо розглянути товарну структуру експорту 2013 року порівняно з 2012 роком, то вона має такий вид: чорні метали та вироби з них — 25,2 % від загального обсягу експорту (зменшення обсягів на 22,9 %), продукти рослинного походження становили 14,0 % (збільшення на 17,2 %), мінеральні продукти — 11,8 % (зменшення на 13,8 %), механічні та електричні машини — 11,0 % (збільшення на 9,1 %), продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості — 6,8 % (збільшення на 22,1 %), жири та олії тваринного або рослинного походження — 5,5 % (збільшення на 21,8 %), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби — 5,3 % (зменшення на 29,4 %), готові харчові продукти — 5,6 % (збільшення на 41,7 %).

Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2013 році

Товари за УКТЗЕД	Експорт (млн. дол. США)		Імпорт (млн. дол. США)	
	усього	Частка в загальному обсязі, відсотків	усього	Частка в загальному обсязі, відсотків
Усього	63320,7	100,0	76986,8	100,0
у тому числі				
живі тварини, продукти тваринного походження	1084,1	1,7	1894,5	2,5
продукти рослинного походження	8875,9	14,0	2670,0	3,5
жири та олії тваринного або рослинного походження	3507,1	5,5	403,4	0,5
готові харчові продукти	3571,7	5,6	3219,5	4,2
мінеральні продукти	7494,7	11,8	22373,5	29,1
продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості	4327,3	6,8	8437,7	11,0
полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	787,8	1,2	4594,3	6,0
шкури необроблені, шкіра вичищена	148,9	0,2	257,4	0,3
деревина і вироби з деревини	1144,4	1,8	416,0	0,5
маса з деревини або з інших волокнистих целюлозних матеріалів	1246,6	2,0	1902,0	2,5
текстильні матеріали та текстильні вироби	811,1	1,3	2435,0	3,2
взуття, головні убори, парасольки	198,7	0,3	795,1	1,0
вироби з каменю, гіпсу, цементу	583,1	0,9	1141,2	1,5
перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	118,4	0,2	690,3	0,9
недорогоцінні метали та вироби з них	17571,1	27,7	5005,9	6,5
машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6974,5	11,0	12469,9	16,2
засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	3343,0	5,3	5901,6	7,7
прилади і апарати оптичні, фотографічні	296,3	0,5	1094,3	1,4
різні промислові товари	661,0	1,0	892,4	1,2
твори мистецтва	0,6	0,01	23,4	0,03
товари, придбані в портах	25,9	0,04	294,4	0,4

Джерело: розроблено автором на основі [3].

У загальному обсязі експорту товарів порівняно з відповідним періодом попереднього 2012 року збільшилась частка зернових культур з 9,8 до 10,8 %, жирів та олій тваринного або рослинного походження — з 5,3 до 6,7 %, руд, шлаку і золи — з 5,6 до 6 %, механічних машин — з 4,3 до 4,6 %, електричних машин — з 3,8 до 4,6 %, насіння і плодів олійних рослин — з 2,5 до 4 %, добрив — з 2,8 до 3,9 % та продуктів неорганічної хімії — з 2,5 до 3,4 %. Зменшилась натомість частка мінеральних палив, нафти і продуктів її перегонки — з 7,8 до 6 %, залізничних локомотивів — з 6,8 до 4,9 %, виробів із чорних металів — з 4,6 до 2,7 % [4].

Станом на січень 2014 року Україна експортувала товарів на загальну суму 4,388 млрд. доларів США. Цей показник на 12,3 % менше аналогічного показника в січні 2013 року. Провідні позиції належать металам та виробам з них, зокрема, частка експорту металургії складає 29,5 %. Частка мінеральної продукції в загальному обсязі експорту склала 14,5 %, сільськогосподарської продукції — 16,3 %, машин — 9,3 %, транспорту — 2,6 %, а продукції хімічної промисловості — 5,2 %. Більше того, порівняно із січнем 2013 року, спостерігалось зростання частки усіх вищеперерахованих галузей, крім продукції хімічної промисловості (падіння 4 %) та експорту транспорту (падіння 3,1 %) [5].

Як можна спостерігати, слабкою ланкою у зовнішній торгівлі України є структура експорту, в якій майже 3/4 складає сировина та продукти первинної обробки, питома вага такої наукоємної продукції, як літальні й космічні апарати та їх складові ледь перевищує 1 %, що не відповідає сучасним загальносвітовим тенденціям [6]. Найвагомими експортними можливостями все ще зосереджені у традиційних індустріальних і сировинних галузях. Значний негативний вплив справляє нерозвиненість ринкових інститутів у державі. Українським експортерам важко конкурувати на світових ринках за умов невизначеності і постійної зміни законодавства щодо умов ведення бізнесу. Влада не здатна правильно визначати пріоритети зовнішньої торгівлі,

натомість проводить жорстку грошово-кредитну та податкову політику, що позбавляє підприємства можливості модернізації виробництва [7].

Проблему нарощування експортного потенціалу України слід вирішувати з урахуванням конкретних внутрішніх і зовнішніх економічних умов, а також визнанням суттєвої залежності вітчизняної економіки від зовнішньої торгівлі.

Тому необхідно сформувавши цілісну систему заходів державного стимулювання експорту, головною метою якої повинно стати не тільки формування в країні сприятливих економічних, організаційних, правових та інших умов для розвитку експортного потенціалу, щоб вслякo сприяти підвищенню ефективності його використання, а й створення механізмів надання державної фінансової, податкової, інформаційно-консультативної, дипломатичної та інших видів допомоги вітчизняним експортерам. Для цього слід удосконалити механізми кредитування і страхування експорту за участю держави, а також надання державних гарантійних зобов'язань щодо експортних кредитів, покращити умови кредитування виробництва експортної продукції із тривалим циклом виготовлення, включаючи закупівлю сировини і матеріалів, які не виробляються в Україні.

Одним із найважливіших напрямів підтримки експорту, особливо товарів із високим ступенем обробки, є використання важелів податкового регулювання. Доцільно було б удосконалити діючу податкову систему, а саме: розробити комплекс заходів щодо зниження непрямого оподаткування експорту послуг; звільнити експортерів від сплати податку на рекламу експортних товарів.

Для підвищення експортного потенціалу України необхідно поліпшити інформаційне забезпечення зовнішньоторговельної діяльності. Так, українським експортерам насамперед не вистачає інформації про репутацію майбутніх партнерів за кордоном і особливості чинного законодавства країни, на ринок якої вони виходять. Отже, необхідно формувати й розвивати систему механізмів розв'язання ринкових проблем організаційного характеру, що сприятимуть експортній діяльності України. Серед установ, які здатні бути корисними для експортної діяльності країни, можна виокремити торгово-економічні місії, Український союз промисловців та підприємців, Торгово-промислову палату України, Український національний комітет Міжнародної торгової палати. Ще одним ефективним каналом про-

сування української продукції на зовнішні ринки є створення власних представництв за кордоном.

Важливим кроком для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зовнішніх ринках має стати організація в Україні ефективної системи сертифікації експортної продукції. Наприклад, створення в країні державної інспекції з якості експортних товарів, яка могла б служити бар'єром на шляху проникнення недоброякісної продукції на зовнішні ринки, сприяла б випуску конкурентоспроможної продукції з урахуванням сучасних вимог іноземних споживачів до її якості.

Висновки. Отже, виважена державна політика стимулювання експорту, організація оперативної роботи державних органів щодо активного просування української експортної продукції на зовнішні ринки та захист інтересів вітчизняних експортерів за кордоном зможуть зміцнити позиції України на світових ринках.

Література

1. Henzler R. Ausfuhrfoerderung in : Seischab H., Schwantag K. (Hrsg.), Handwoerter-buch der Betriebswirtschaft. — Stuttgart, 1956. — P. 311.
2. Підвищення конкурентоспроможності економіки України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного інституту українсько-російських відносин. — Режим доступу : http://www.niurr.gov.ua/ukr/econom-/vzaem/rozdil_3-3.htm.
3. Статистика зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Підвищення конкурентоспроможності економіки України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного інституту українсько-російських відносин. — Режим доступу : http://www.niurr.gov.ua/ukr/econom-/vzaem/rozdil_3-3.htm.
5. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Дедеяєва Л. М. Сучасні тенденції розвитку експортного потенціалу України / Л. М. Дедеяєва // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2012. — № 2. — С. 171–175.
7. Стратегічний план діяльності Міністерства фінансів України на 2014 бюджетний рік та два бюджетних періоди, що настають за плановим (2015–2016 роки) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=392926&cat_id=392729.